

Asia: VN/3071/2020

Arviomuistio hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista

Automaattisen päätöksenteon nykytila ja sääntelytarpeet

Miten arvioitte automaattiseen päätöksentekoon liittyvää tilannekuvaa ja yleisesti asiaan liittyviä sääntelytarpeita?

Kuluttajakaupassa ja muussa kaupallisessa toiminnassa automaattinen päätöksenteko on ollut käytössä jo pitkään. Elinkeinonharjoittajat ovat ulkoistaneet arkipäiväisiin oikeustoimiin liittyvän mekaanisen päätöksenteon monissa tapauksissa koneille. Tankatessaan autoaan automaattilla tai palauttaessaan tyhjiä pulloja automaattiin kuluttaja asioi koneen kanssa. Kone ”päättää” kauppiaan puolesta pullopantin määrän ja sen, mistä pulloista asiakas ylipäättänsä saa korvauksen. Menettelyyn ei liity suuria siviilioikeudellisia oikeusturvaongelmia, koska useimmiten myös elinkeinonharjoittajaa edustava ihminen on tavoitet-tavissa napinpainalluksella. Yleensä kyseinen ihminen voi myös oikaista koneen mahdollisesti tekemät virheet ja joka tapauksessa koneen toiminnasta on mahdollista reklamoida kauppiaalle.

Rutiiniluonteisissa tehtävissä kuten pullojen tai polttoaineen määrän laskemisessa kone kykenee virheettömämpään suoritukseen kuin ihminen. Harvan mieleen enää tuleekaan ajatus siitä, että asiakkaan tulisi tällaisissa tilanteissa saada asioida ihmisen kanssa.

Kun kysymys on esimerkiksi veron tai muun julkisoikeudellisen maksun määrän laskemisesta verovelvollisen itse ilmoittamien tietojen perusteella, tilanne ei olennaisesti poikkea siitä, miten siviilioikeudellisessa toimintaympäristössä on jo vuosia toimittu. Esimerkiksi vakuutusyhtiöissä rutiiniluonteisia korvauksia maksettaessa päätöksenteko on jo pitkään ollut automaattista. Korvaus maksetaan vakuutetun ilmoittamien tietojen perusteella eikä edes tositteita tarvitse esittää. Matkoja, hotellimajoituksia ja verkko-ostoksia koskevat sopimukset tehdään niin ikään verkossa. Kaksipuolisen oikeustoimen toisena osapuolena on automaatti. Osamaksukauppaan liittyvät luottopäätökset tekee niin ikään useimmiten kone.

Viranomaiset tarjoavat uusia sähköisiä asiointitapoja osin jo siksi, että julkiselta sektoriltakin edellytetään nykyisin samoja palvelukanavia, joita yksityinen sektori tarjoaa. Kun kysymys on viranomaistoiminnassa uusiksi koetuista ilmiöistä, oikeudelliset kysymykset ja tarve reagoida oikeussuojatarpeisiin korostuvat usein enemmän kuin yksityisellä sektorilla. Kuitenkin esimerkiksi verkkopankissa saatetaan päivittäin hoitaa yksilön kannalta olennaisesti merkittävämpiä asioita kuin julkisen sektorin kontakteissa.

Mekaaniseen ”pääöksentekoon”, joka useimmiten perustuu tiettyjen annettujen tai automaattisesti havaittujen lukumäärien ja lukuarvojen pohjalta tehtyyn laskutoimitukseen, ei julkisoikeudellisessakaan toimintaympäristössä nähdäkseen yleensä liity merkittäviä oikeusturvaongelmia. Olennaista kuitenkin on, että ongelmatilanteissa tavoitettavissa on virkavastuulla toimiva ihminen, joka voi vaikeuksista oikaista tai muuttaa koneen tekemää ratkaisua. Palveluperiaatteen edellyttämä asiantuntevan virkamiehen tavoittaminen ja asian nopea oikaiseminen tilanteessa, jossa kone on syytä tai toisesta päätynyt väärään tai kiistanalaiseen lopputulokseen, on ensiarvoisen tärkeää.

Automaattisen päätöksenteon oikeusturvaongelmat liittyvät julkishallinnossa nähdäkseen ennen muuta viranomaisten operatiiviseen toimintaan ja sellaiseen automaattiseen tai ihmisen tekemään koneavusteiseen päätöksentekoon, jonka perusteella esimerkiksi viranomaisten suorittamaa valvontaa, tarkkailua ja tiedustelua suunnataan henkilöihin, joiden käytössä olevan tietomassan ja kokemussääntöjen perusteella voidaan olettaa olevan taipuvaisia esimerkiksi radikalisoitumiseen ja kenties siitä johtuen jopa terrorismiin. Terrorismin torjunnassa on ulkomailla tiettävästi hyödynnetty tietojärjestelmiä, jotka arvioivat radikalisoitumisriskiä esimerkiksi asuinalueen, koulun, uskonnon, perhesuhteiden, varallisuusarvon, iän, sukupuolen, ammattin, opintomenestyksen ja rikosrekisterin perusteella.

Eriyksen perusoikeusherkkä julkisoikeudellinen päätöksenteko kuten vaikkapa turvaamistoimiluoonteisista pakkokeinoista päättäminen, lähestymiskiellon määrääminen tai elinkautisvangin vapauttaminen perustuu usein henkilön tulevaa toimintaa koskeviin ennusteisiin. Todennäköisyyksiin perustuva ennuste voi siis olla oikeudellinen ratkaisu, joka laukaisee mahdollisuuden esimerkiksi tiettyjen pakkokeinojen käyttöön. Ennusteet tehdään henkilön aikaisempaa toimintaa koskevien tietojen ja yleisten kokemussääntöjen pohjalta. Tutkinnanjohtajat, tuomarit ja muut päätöksentekijät perustavat ratkaisunsa seikkoihin, jotka myös kone voisi periaatteessa ”laskea yhteen” ja vetää niistä omat johtopäätöksensä. Kovin pitkälle menevään ”pro et contra” -punnintaan tai kohtuullisuusarviointiin konetta on kuitenkin vaikea ohjelmoida.

Mikäli esimerkiksi tiedustelutoiminnan suuntaaminen tapahtuu automaattisesti tiettyjen suuresta tietomassasta havaittujen asiayhteyksien perusteella, ajaututaan helposti yksityisyyden suojaan ja yhdenvertaisuuteen liittyvän perusoikeuspunninnan alueelle. Vaativan perusoikeuspunninnan kirjoittaminen algoritmiksi ei liene käytännössä mahdollista. Etsiessään tietomassasta epäilyttäviä kontaktitietoja, tapoja tai tapahtumia, jotka mahdollisesti johtavat tiettyjen henkilöiden tarkempaan seurantaan, kone ei punnitse perusoikeuksia. Tiedustelutoimintaan liittyvän tietomassan määrä huomioon ottaen tarjolla olevan tiedon käsittely ihmisvoimin ei kuitenkaan ole mahdollista, joten

automaation hyödyntäminen lienee tiedustelutoiminnassa välttämätöntä. Automaattisen tietojenkäsittelyn riskit liittyvätkin nähdäkseni selvimmin siihen, miten viranomaiset suuntaavat – tai tulevat koneavusteisesti suunnanneeksi – tiedustelua ja valvontaa eri ihmisryhmiin tietojärjestelmien ohjaamina.

Kaiken kaikkiaan kysymyksen tulisi olla sen arvioinnista, mihin julkisoikeudellisiin toimintoihin liittyy sellaisia oikeusturvariskejä, jotka tekevät automaation välttämisestä tai ainakin sen käytön mahdollisimman tarkkarajaisesta sääntelystä perustelua. Mitä suurempi riski automaattisesta tietojen käsittelystä ja esimerkiksi siihen perustuvien virhepäätelmien tekemisestä aiheutuu henkilön oikeuksille ja vapauksille, sitä perustellumpana voidaan yksityiskohtaista sääntelyä pitää.

Riskien arvioinnin kannalta ei ole olennaista, onko kysymys hallintopäätösten tekemisestä vai muusta hallintotoiminnasta. Olennaisempaa on riskien paikantaminen. Tässä suhteessa arviomuistioon valittu suppea lähestymistapa jättää toivomisen varaa.

Matemaattisten veropäätösten tai muiden vastaavien hallintopäätösten tekeminen on yleensä suhteellisen riskitöntä toimintaa, kun taas muunlaiseen viranomaistoimintaan voi edellä todetuin tavoin sisältyä merkittäviäkin oikeusturvariskejä. Riski saattaa kätkeytyä esimerkiksi siihen, että tulevaisuudessa koneen tekemä automaattinen tietomassan käsittely voi saada järjestelmässä aikaan esimerkiksi ”mahdolliseen kouluampujaan” liittyvän ”liputuksen”, joka käytännössä legitimoii päätöksentekijän ”syytä epäillä” -kynnyksen ylittymiseen perustuvan toiminnan. Tällöin ei välttämättä riittävästi ehditä ottaa huomioon sellaisia näkökohtia, joita koneen suorittamaan analyysitoimintoon ei ole voitu sisällyttää.

Automaattisen päätöksenteon käyttöalan raja

Miten arvioitte arviomuistiossa ehdotettua käyttöalan rajaamista tilanteisiin, joissa ratkaisu on johdettavissa koneellisesti lainsäädännöstä ja tiedossa olevista yksiselitteisistä faktoista tilanteessa, jossa päätöksentekoon ei liity harkintavaltaa?

Arviomuistion mukaan automaattisen päätöksenteon käyttöala rajattaisiin tilanteisiin, joissa automaattisen päätöksenteon sääntely on helpointa ja oikeusturvaa vaarantavat riskit käytännössä pienimpiä. Ratkaisu on sinänsä perusteltu, mutta jättää ison osan toimintakenttää vaille sääntelyä. Oikeudellisesti arvioiden suurimmat asiayhteyteen liittyvät riskit liittyvät nähdäkseni edellä todetuin tavoin koneavusteiseen toimintaan, jonka perusteella viranomaisten suorittamaa valvonta-, tarkkailu- ja tiedustelutoimintaa suunnataan.

Erilaiset automaattiseen tietojenkäsittelyyn perustuvat koneavusteiset profiloinnit saattavat helpottaa esimerkiksi rikosten selvittämistä, mutta rikosten ennakkolisessa torjunnassa niiden käyttöön on syytä suhtautua varauksellisesti. Todennäköisiä tulevia rikoksentekeijöitä ei tulisi pyrkiä listaamaan koneavusteisesti, vaikka se olisikin tiettyjen tiedossa olevien olosuhteiden ja ominaisuuksien varaan perustuvan ohjelmoinnin perusteella mahdollista.

Usein käytetty esimerkki koneavusteisten ennusteiden ongelmallisuudesta on ns. COMPAS-järjestelmä, jota käytettiin rikoksentekeijän uusimisriskin arviointiin tuomioistuimissa Yhdysvalloissa. Ainakin New Yorkin, Wisconsinin ja Floridan osavaltioiden tuomioistuimissa käytetty päätöksenteon tukijärjestelmä COMPAS laski käytännössä säännönmukaisesti matalamman uusimisriskin valkoisille tuomituille kuin muulle väestölle.

Miten arvioitte ehdotettua lähtökohtaa, jonka mukaan automaattinen päätöksenteko voisi yleislainsäädännön nojalla perustua vain viranomaisen ennalta määrittelemiin, lainsäädännön mukaisiin päättelysääntöihin (ei esimerkiksi oppivaan tekoälyyn)?

Käsittäkseni myös oppivan tekoälyn toiminta perustuu ennalta määriteltyihin päättelysääntöihin. Oppiminen tarkoittaa käsittäkseni tässä yhteydessä sitä, että ohjelmalla on käytössään täydentyvää materiaalia (palautetta, koulutusdataa), jota se voi hyödyntää toimintansa säätämisessä sille laaditun ohjelmoinnin mukaisesti. Myös oppiva tekoäly toimii vain siten kuin se on ohjelmoitu toimimaan, mutta se kykenee palautteen perusteella kehittämään toimintaansa (esim. puheentunnistus tai hakukone) tavalla, jota ei aina voida tarkasti ennustaa. Koska tekoälyn toimintaan vaikuttavat alati täydentyvä historiatietokanta ja sieltä ilmenevät kokemukset, on pelkän ohjelmoinnin perusteella ennakolta vaikea arvioida, millaiseksi oppivan tekoälyn toiminta loppujen lopuksi muodostuu. Oppivan ohjelman toiminta saattaa kehittyä esimerkiksi luottokelpoisuuden arvioinnissa syrjiväksi, jos sen käytössä olevien kokemusten perusteella syrjäseuduilla asuvilla eronneilla keski-ikäisillä suomenkielisillä miehillä on taipumus ajautua maksuhäiriöihin eikä luottoa sen vuoksi myönnetä. Koneoppimisalgoritmien laillisuusvalvontaa ei ymmärtääkseni ole mahdollista ylipäätään tehokkaasti suorittaa ilman algoritmin opettamisessa käytetyn koulutusdatan tarkastelemista, joten pelkkä lähdekoodin julkisuus ei välttämättä yksin ole riittävää.

Kun kysymys on varsinaisista hallintopäätöksistä, on mielestäni perusteltua rajoittaa automaattinen päätöksenteko edelleen tilanteisiin, jossa kysymys on mekaanisesta laskutoimituksesta tai muusta siihen rinnastuvasta päätöksenteosta, jossa vallitsevissa olosuhteissa on olemassa kiistattomasti vain yksi oikea lopputulos (kvantitatiivinen päätöksenteko). Harkintavallan käyttöä edellyttävien kysymysten ratkaisemisen (kvalitatiivinen päätöksenteko) tulisi edelleen lähtökohtaisesti kuulua virkavastuulla toimivalle ihmiselle.

Hyvän hallinnon ja oikeusturvan varmistaminen

Olisiko lakiin syytä ottaa säännös, jossa korostetaan viranomaisen velvollisuutta varmistua, että automaattisen päätöksentekojärjestelmän käyttö ei vaaranna hyvän hallinnon, oikeusturvan ja perusoikeuksien toteutumista? Tulisiko näiden periaatteiden toteutumista varmistaa jollain muunlaisella menettelyllä?

Viranomaisella on aina velvollisuus varmistua, että sen toiminta ja tietojärjestelmät täyttävät hyvän hallinnon, oikeusturvan ja perusoikeuksien toteutumisen vaatimukset. Nämä vaatimukset kohdistuvat luonnollisesti myös automaattiseen päätöksentekoon. Erityistä säännöstä tästä varsin selvästä asiasta ei nähdäkseen tarvita. Olennaisempaa on pohtia, mitä esimerkiksi hyvän hallinnon vaatimusten täyttäminen tässä yhteydessä käytännössä tarkoittaa.

Tietojärjestelmäsäätely ja virkavastuun kohdentaminen

Muistiossa ehdotetaan, että virkavastuun asianmukainen toteutuminen pyrittäisiin varmistamaan kohdentamalla virkavastuu tiettyihin järjestelmän käyttöä koskeviin virkatehtäviin. Miten arvioitte ehdotuksen toimivuutta?

Vastuuasemien tarkka määrittely on tärkeää laillisuusvalvonnan ja virkavastuun toteuttamisen kannalta. Eräät viimeaikaiset virkarikosprosessit ovat osoittaneet, ettei ketään voida hallinnon eri tasoilla välttämättä saattaa vastuuseen, vaikka lakia ei olisikaan noudatettu, jos tehtäviä, vastuulinjoja ja vastuuasemia ei ole säännöksissä ja määräyksissä määritelty riittävän selvästi. Jos rikosprosessiin joudutaan, vastuuasemien tulee laillisuusperiaatteen vaatimuksista johtuen olla yksiselitteisen selkeästi määriteltäviä. Käytäntö on osoittanut, ettei vastuunjaosta sopimisella tai muulla soft law -tyyppisellä säätelyllä ole virkarikostavastuun kannalta merkitystä.

Matriisityyppiset organisaatorakenteet ja nykyisin julkishallinnon työjärjestyksissä esiintyvät muodikkaat ilmaisut kuten ”prosessinomistaja” ovat käytännössä omiaan hämärtämään virkavastuun kohdentumista. Ilmeistä onkin, ettei julkishallinnossa enää välttämättä työjärjestysten ja muiden alempien säännösten tasolla kyetä riittävällä tarkkuudella määrittelemään virkavelvollisuuksien sisältöä ja vastuuasemia. Sen vuoksi lakiin tulisi arviomuistiossa esitetyin tavoin sisällyttää säätelyä, jolla varmistetaan virkavastuun asianmukainen toteutuminen kohdentamalla virkavastuu nimenomaisesti tiettyihin järjestelmän käyttöä koskeviin virkatehtäviin.

Miten arvioitte ehdotusta, jonka mukaan järjestelmässä käytettävät päätöksentekosäännöt tulisi hyväksyä nimenomaisella päätöksellä? Millaisessa menettelyssä tai kokoonpanossa säännöt tulisi hyväksyä?

Järjestelmässä käytettävien päätöksentekosääntöjen selostaminen ja nimenomainen hyväksyminen esimerkiksi viraston johdon tekemällä julkisella hallintopäätöksellä on nähdäkseen toiminnan läpinäkyvyyden ja valvonnan kannalta välttämätöntä. Tällaisesta päätöksestä tulisi arviomuistiossa esitetyin tavoin ilmetä, miten automaattisesti tehtävän päätöksen perustana olevat säännökset on muutettu koneellisiksi säännöiksi sekä esittää muutkin järjestelmän toimintaa kuvaavat tiedot.

Päätös voitaisiin tehdä vastaavassa menettelyssä ja kokoonpanossa, jossa päätetään esimerkiksi viraston työjärjestyksen hyväksymisestä tai muista tärkeistä asioista. Uutta toimielintä tai erillistä menettelyä ei välttämättä nähdäkseni tarvita.

Miten arvioitte järjestelmän tai siihen tehtyjen muutosten hyväksymistä ja vaatimustenmukaisuuden arviointia koskevaa ehdotusta?

Pidän itsestään selvänä, että viranomaisen on varmistettava tarpeellisella testauksella ja muilla keinoilla, että automaattiseen päätöksentekoon käytetty järjestelmä täyttää tietoturvaa ja toiminnallisuutta koskevat olennaiset vaatimukset. Järjestelmä tai siihen tehdyt muutokset olisi vasta riittävän testauksen jälkeen hyväksyttävä käyttöön.

Miten arvioitte järjestelmän valvontaa koskevaa ehdotusta?

Arviomuistion mukaan tehtävään nimettyjen valvovien virkamiesten tulisi seurata järjestelmän toiminnan oikeellisuutta yleisellä tasolla ja heillä tulisi olla tarvittava toimivalta ryhtyä toimenpiteisiin toiminnan keskeyttämiseksi tai virheiden korjaamiseksi, jos järjestelmän toiminnassa ilmenee ongelmia. Ehdotus kuulostaa hyvältä. Kuten edellä on todettu, palveluperiaatteen kannalta on olennaista, että tällaisia virkamiehiä on tarpeeksi ja että he ovat vaikeuksista tavoitettavissa myös yksittäisissä ongelmatapauksissa.

Erityistä huomiota tulisi kiinnittää siihen, että käytössä olisi aina toimiva mekanismi valvonnan toteuttamiseksi tilanteissa, joissa käytettävä tietojärjestelmä on tosiasiallisesti esimerkiksi palveluntuottajan (Valtori tms.) hallinnassa.

Tulisiko virkavastuun kohdentamiseksi ottaa käyttöön muita velvollisuuksia tai menettelyitä?

Jos kysymys on aidosti automaattisesta päätöksenteosta, ei nähdäkseni tulisi pyrkiä keinotekoiisiin järjestelyihin, joissa virkamies joutuisi virkavastuun muodolliseen kohdentamiseen liittyvien pyrkimysten vuoksi ottamaan nimiinsä koneen tekemiä ratkaisuja. Olennaisempaa on määrittää selvästi ne vastuuasemat, jotka liittyvät automaattiseen päätöksentekoon pystyvän järjestelmän rakenteiden ja toiminnan asianmukaisuuteen sekä sitä täydentävään ihmisten tarjoamaan asiakaspalveluun. Ylipäätään automatisoiduissa järjestelmissä virkavastuu voi kohdistua aikaisemmassa vaiheessa kuin esimerkiksi hallintopäätöstä tehtäessä eli jo järjestelmän suunnitteluvaiheessa.

Viranomaisten toiminnan julkisuus ja päätöksenteon läpinäkyvyys

Miten arvioitte ehdotusta, jonka mukaan viranomaiselle tulisi asettaa velvollisuus esittää kuvaus automaattisessa päätöksenteossa sovellettavista päätöksentekosäännöistä ja asioiden valikoitumisesta automaattisesti ratkaistavaksi? Millainen kuvauksen tulisi olla?

Vastuullisuuden ja läpinäkyvyyden periaatteet edellyttävät, että yksittäisen päätöksen legitimitetin lisäksi koko järjestelmän oikeellisuus tulee voida todentaa riittävän selkokielisestä järjestelmän toiminnan kuvauksesta. Sellaisia päätöksentekojärjestelmiä, joiden toimintaperiaatteet eivät ole vaikeuksista selitettävissä tai joiden tuottamiin ratkaisuihin johtaneet päättelyketjut eivät ole

ymmärrettäviä, ei tulisi ottaa julkishallinnossa lainkaan käyttöön. Eri asia on, että varsinaisen lähdekoodin lukeminen saattaa olla mahdollista vain asiantuntijoille.

Järjestelmän toimintaa koskevan läpinäkyvyyden vaatimus on sidoksissa hallinto-oikeudelliseen julkisuusperiaatteeseen. Kenen tahansa tulisi voida julkisista lähteistä varmistua viranomaisen harjoittaman tietojenkäsittelyn asianmukaisuudesta ja lainmukaisuudesta. Myös siihen tulisi sopimusteknisesti pyrkiä, ettei varsinainen lähdekoodikaan kuuluisi julkishallinnon palveluntuottajana toimivan tahon liikesalaisuuksien piiriin vaan että lähdekoodikin voitaisiin julkaista.

Avoimuutta voidaan toteuttaa monella tavalla eli julkaisemalla joko järjestelmän lähdekoodi, yksittäisessä päätöksessä käytetty algoritmi tai antamalla sanallinen selvitys järjestelmän keskeisistä toimintaperiaatteista. Panostaminen kuvauksen tekniseen tarkkuuteen ja yksiselitteisyyteen voi kuitenkin olla ristiriidassa kuvauksen ymmärrettävyyden ja selitettävyyden kanssa (ks. Hakkarainen, Jenni – Koulu, Riikka – Markkanen, Kalle: Läpinäkyvät algoritmit? Lähdekoodin julkisuus ja laillisuuskontrolli hallinnon digitalisaatiossa. Edilex 2020/18, www.edilex.fi/artikkelit/21042, s. 4, 8–9, 18–19, 23–25 ja 43).

Miten arvioitte asiakirjan varmentamista koskevaa ehdotusta?

Julkisuuslain 6 §:n 1 momentin 8 kohdan mukaan päätös tulee julkiseksi, kun kyseinen asiakirja on allekirjoitettu tai sitä vastaavalla tavalla varmennettu. Minulle ei ole huomautettavaa siihen, että varmentaminen voisi tarkoittaa esimerkiksi asiakirjan valmistumisen osoittavaa merkintää tietojärjestelmässä.

Tietosuoja

Tulisiko automaattiseen päätöksentekoon liittää muunlaisia suoja-toimia kuin mitä arviomuistiossa ehdotetaan?

Suoja-toimiin liittyvät parhaat käytänteet olisi asian jatkovalmistelussa aiheellista selvittää kansainvälisellä vertailulla ainakin naapurimaihimme Viroon ja Ruotsiin, joissa automaattinen päätöksenteko on julkishallinnossa laajasti käytössä.

Miten lasten erityinen suojan tarve tulisi huomioida automaattisessa päätöksenteossa?

EU:n tietosuoja-asetuksessa ei ole säädetty erikseen lasta koskevasta automaattisesta päätöksenteosta tai profiloinnista. Asetuksen johdanto-osassa kuitenkin mainitaan, ettei lapsen saisi kohdistaa pelkästään automaattiseen tietojenkäsittelyyn perustuvaa päätöstä, jolla on oikeusvaikutuksia tai vastaavia merkittäviä vaikutuksia. Automaattisen päätöksenteon ja profiloinnin kohdistaminen lapseen voi kuitenkin tietyin edellytyksin olla viranomaistoiminnassa perusteltua esimerkiksi lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Taloudellisissa asioissa lapsi ei yleensä itse käytä puhevaltaa suhteessa viranomaiseen, joten tältä osin lasten erityisasema tulee huomioon otetuksi edunvalvontaan liittyvillä järjestelyillä.

Muut sääntelytarpeet

Millä muilla tavoin hallinnon lainalaisuuden, hyvän hallinnon, oikeusturvan ja virkavastuun toteutuminen tulisi yleislainsäädännössä varmistaa?

-

Muut huomiot

Onko teillä muita huomioita arviomuistiossa käsitellyistä aiheista?

-

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen
(esittelijä EsN Jarmo Hirvonen)